

67 A 90 11 Numaralı Kırım Kadı Siciline Göre Kırım'da Kölelik

Fatma Şahin*

(ORCID ID: 0000-0003-3670-9743)

Makale Gönderim Tarihi

05.05.2019

Makale Kabul Tarihi

26.08.2019

Özet

İnsanlık tarihi kadar eski olan kölelik müessesesi Osmanlı Devleti'ne de intikal etmiş, Osmanlı coğrafyasında varlığını sürdüren bu kurumu doğuran temel düşünce ucuz emek ve savaşlarda elde edilen esirlerin toplumsal ve ekonomik hayata aktarılması düşüncesidir. Köle ticareti Kırım Yarımadası'nın önemli sosyo-ekonomik dinamiklerinden biridir. Kölelik kurumunun geçmişine ışık tutmak için dönemin mahkeme kayıtları olan kadı sicillerinden yola çıkılarak yapılan bu çalışma Kırım'da etnik ve cinsiyet bakımından köleliğin sosyal boyutları ile kölelerin azat edilme durumları üzerinde durmayı hedeflemektedir. Ayrıca Mahkeme kayıtlarına konu olan kölelerin durumları ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köle, Kölelik, Kırım.

Slavery in Crimea According to the Court Records Registry Numbered 67 A 90 11

Abstract

The institution of slavery, which was as old as history of mankind, had been transferred to Ottoman Empire with Islam. The main idea behind this institution, which had been carried on in Ottoman Empire, is having cheap labor and using prisoners of wars in social and economic life. This study was conducted based on the court records of the period to shed light on the history of slavery institution, which was one of the socio-economic dynamic of Crimean Peninsula where a live slave trade is carried out. It aims to focus on the social dimensions of slavery in terms of ethnicity and gender, and the liberation of

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı f.6sahin@gmail.com.

slaves in Crimea. In addition, evaluations will be made on the status of the slaves, the subjects of court records.

Keywords: Slave, Slavery, Kırım

Antik dönemden beri insan emeğinin tasarrufunun belirli kişilerin kontrolünde tutulması uygulaması mevcuttu. Belirli hukuki bir hüviyete ve hürriyete sahip olmayan, ticari mal olarak canlı mallar içinde değerlendirilen kölelerin erkek olanlarına “köle”, kadın olanlarına ise cariyeye denir¹. Osmanlı coğrafyasında varlığını sürdüren bu müesseseyi doğuran temel düşünce ucuz emek ve savaşlarda elde edilen esirlerin toplumsal ve ekonomik hayata aktarılmasıdır.

İnsanlık tarihi kadar kadim olan kölelik, Osmanlı Devleti’nin kurumsal bir nitelik kazandığı tarihlerden itibaren arşiv belgelerine yansımaktadır. Osmanlı Devleti’nin sınırlarının genişlemesi ile sayıları gün geçtikçe artan savaş esirleri planlı bir şekilde organize edilerek istihdam olanakları sağlanmıştır. Burada kölelik, savaşlar sonrasında esirlerin elde edilmesi, ticaret, hediye, satış ve kaçırma yolu ile gerçekleşmekte idi. Köleler daha çok orduda istihdam edilmekle birlikte, üretimde ve ev işlerinde de istihdam edilmekte idi.

Bu çalışma 17. yüzyılda 67 A 90 11 Numaralı Kadı siciline göre Kırım’da bulunan kadı ve mahkemeye intikal eden davalarda geçen köle ve cariyeler ile ilgili bilgiler içermektedir. Kırım kazasında geçen kölelerin etnik yapıları, eşkâlleri, isimleri tablolar yardımı ile incelenecektir. Amaç, Kırım kadı sicilleri ışığında kölelik ile ilgili araştırmalara katkı sağlamaktır.

Osmanlı Devleti’nde Kölelerin ve Cariyelerin Durumu

Köle, iman, namaz, oruç gibi mali yönü bulunmayan şahsî nitelikteki dini mükellefiyetler açısından hür insan ile aynı iken hukukî, iktisadî ve sosyal açılardan farklıdır². Her şeyden önce o hukuki işlemlere konu olması bakımından “mal” kabul edilir³. Diğer dinlerde olduğu gibi İslam dininde de kölelik sosyal ve hukuki bir olgu olarak kabul edilmiştir.

¹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-II, İstanbul 1993, s. 300.

² Mehmet Akif Aydın- Muhammed Hamidullah, “Köle”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, Ankara 2002, s. 237.

³ Mehmet Akif Aydın- Muhammed Hamidullah, , a., g., m., s. 237.

Ancak, Osmanlı Devleti'nde köleliğin daha insani boyutlarda uygulandığı görülmektedir.⁴

Kazanılan savaşlar ile sayıları artan esirler Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatında sağlamış oldukları yararlar doğrultusunda artarak yaygınlık kazanmıştır. Osmanlılarda köleler üç kaynaktan temin edilmekte idi. Bunların başında Slav asıllı köleler gelmekteydi⁵. Diğer toplumlara göre daha iyi durumda yaşamlarını sürdüren Osmanlı köleleri, azat edilme durumlarına göre toplumsal tabakada rahatlıkla kendilerine yer edinmekteydiler. Kölelerin hukuki statüleri şer'i hukuk tarafından belirlenmiştir⁶.

Kırım'da Köle Ticareti

Antik çağlardan beri devam ede gelen esir ticareti Kırım'da Ceneviz hâkimiyetinin kurulması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Kırım, Osmanlı öncesi dönemde Cenevizli tüccarların en uğrak yeri olup ticari yönden dikkat çeken bir konuma sahip idi. Bu durum Osmanlı idaresinin bölgeye intikali ile artarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti bölgede ekonomik işlevi yüksek bir idare kurmuştur. Taşındığı coğrafi konum itibari ile ticaret Kırım'ın en yaygın ekonomik faaliyetleri arasında yer almıştır. Ticarete konu olan temel ürünler arasında ise köle ve esir ticareti öncelikli bir yere sahip olmuştur. Bu duruma 15. yüzyıldan itibaren köle tedarik merkezlerinin yön değiştirerek, Kuzey Karadeniz'den Kafkasya ve Rusya'ya doğru uzanmaya başlaması etkili olmuştur⁷. Bununla birlikte XII. ve XVIII. Yüzyıllar arasında Kırım ve Kafkasya'dan Ortadoğu ülkelerine sürekli köle sevkiyatı varlığını korumuştur.

Her türlü üretim faaliyetinin insan ve hayvan gücüne dayandığı Osmanlı İmparatorluğu'nun esas köle kaynağı Kırım başta olmak üzere

⁴Sibel Bagatur, "Osmanlıda Kölelik", *Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırıkkale 2011, s. 7-8.

⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *Tarihimizde Kölelik, Köleleri Evlat Sayan Medeniyet, Tarih ve Medeniyet*, S. 11, 1995, s. 7

⁶ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanından Sonra Kölelik", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.1/2, 2004, s.216.

Şer'i hukuk ile ilgili bkz., Mehmet Akif Adın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, 8. Bask, İstanbul 2010, s.233-237.

⁷ Yücel Öztürk, "XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.97, İstanbul 1995, s.131

kuzey ülkeleri idi⁸. Kölelerin etnik yapısı ile köle ticareti arasında sıkı bir bağ vardır. Kırım Tatarları Kafkasya'yı köle kaynağı olarak görmüş, Müslüman olup olmadığına bakmaksızın köle elde etmek için seferler düzenlenmişlerdir⁹. Tahlilini yaptığımız belgelerde Rus, Kazak, Eflak gibi etnik gruplara fazlaca rastlanması Kırım Hanlığı'nın Osmanlı'ya köle temin etmesinin önemli bir etkisi olduğundan kaynaklanmaktadır¹⁰. 1606 yılında İstanbul'a Kefe'den 1012, Gözleve'den 1037, Balıklava'dan 178, Azak'tan ise 85 köle getirildiği tespit edilmiştir¹¹. Rusya'nın Kafkaslar'da daha sık görülmeye başlaması, köle sevkiyatını yavaşlatmış olsa da neticede bu ticaretin sürmesi bölgedeki mahallî güç odaklarının işine yaradığı için, tamamen sona ermesi beklenemezdi¹².

İncelediğimiz defterde etnik köken olarak Eflak, Macar, Rus, Kazak ve Boşnak asıllı kölelere rastlamakla birlikte Rus asıllı kölelerin sicillere daha çok yansıdığını görmekteyiz. Bunun yanında Kazak kelimesinin de sicillerde köle manasında kullanıldığı anlaşılmış ve olgun erkek köleler için kullanıldığı tespit edilmiştir.¹³

İncelediğimiz defterde köle alım satım davalarının belirli kaideler ölçüsünde yapıldığı görülmektedir. Satıcı satış esnasında kölesinin her türlü özellik ve kusurlarını belirtmek konusunda titiz davranmaktadır. Eğer kişi belirtilen özellikleri taşımayan bir köle satın aldı ise alıcı kadiya başvurup satış sözleşmesini iptal ettirebilirdi. Müslümanlar gibi gayrimüslimlerinde köle ve cariye edinebilme hakları bulunmaktaydı. Bu konudaki tek kural cariye ve kölenin Müslüman olmamasıydı¹⁴.

Sicillerde Yapılan Köle Tasnifleri ve Etnik Kökenleri

⁸ Ahmet Nezih Turan, "Bahçesaray Köleleri(17. 18. Yüzyıllar)", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.48, 2009, s. 242.

⁹Zübeyde Güneş Yağcı, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti" *Karadeniz Araştırmaları*, S.8, 2015, s. 26.

¹⁰Zübeyde Güneş Yağcı, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", s. 26.

¹¹Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Gümrük Defterlerine Göre Karadeniz'de Köle Ticareti (1606- 1607)", *History Studies*, III/2, s. 382.

¹² Ensar Köse, "Kefe Limanı ve Karadeniz Ticareti (18. Yüzyıl)", *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*, 29 Nisan- 1Mayıs, Ordu 2015, s. 50.

¹³ Fırat Yaşa, "Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Mali ve Sosyal Boyutları" *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(3),2014, s. 659.

¹⁴Mustafa Akbel, "Osmanlı Başkentinde Kölelerin Durumu ve Azatlar: Galata Örneği", *Journal of History and Future*, V.III, I. I, 2017, s. 217.

Araştırdığımız sicillerde köle ve esir ifadelerinin yerine gulâm, memlükî, cariyе, çura ve döke gibi kavramlar kullanıldığını görmekteyiz. Döke 12- 18 yaş arasında küçük cariyeler için kullanılırken, çura, 12-18 yaş arası gulamlar için kullanılan bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Osmanlı Devleti'nde köleler emtia gibi kabul edilip alınıp satılırken fiziksel özellikleri ile ön plana çıkmışlardır. Tahlili yapılan Kırım Kadı sicillerinde kölelerin tasvirlerinde de fiziki özellikler bazen kölelerin isimlerinden önce gelmektedir. Bununla birlikte yaş ile ilgili kavramlar da göze çarparken etnik kökenleri de defterlere yansıyan bir diğer özelliktir. Aşağıda 67 A 90 11 Numaralı Kırım Kadı Siciline göre köle ve cariyelerin fiziki tasnifleri verilmiştir.

*Orta boylu, ala gözlü, gök burunlu, kara sakallı*¹⁶,

*Orta boylu koyun gözlü Eflahel-asl*¹⁷,

*Uzun boylu açık kaşlı çekiç burunlu Rus*¹⁸,

*Kara sakallı kaykı burunlu kara yagız Eflah el-asl*¹⁹,

*Kara gözü, kaykı burunlu, kara yagız ve Russü!l asl*²⁰,

*Orta boylu gök gözlü kaykı burunlu sarışın Eflak'ul asl ve'k mille*²¹

*Orta boylu koyun gözlü çekme burunlu kırmızı yüzlü*²²,

*Koyun gözlü Çura nâm çura*²³.

Sonuç olarak değerlendirdiğimiz defter kölelerin toplumsal hayatın içinde ne denli rol oynadıkları açısından farkındalık oluşturan bir kaynak niteliği taşımaktadır. Deftere yansıyan köle davalarının sayısının fazla oluşunun sebebi ise, Kırım Yarımadasının canlı bir köle ticaretine ev sahipliği yapmasından kaynaklanmaktadır. Mahkeme kayıtlarından elde ettiğimiz bilgilere göre köle ve cariyе sayıları arasında nicel bir farklılık

¹⁵ Ahmet Nezih, Turan, a.g.m., s. 247.

¹⁶ KKD, 11/11a-2

¹⁷ KKD, 11/12a-3

¹⁸ KKD, 11/19b-3

¹⁹ KKD, 11/17a-3

²⁰ KKD, 11/14a-3

²¹ KKD, 11/36b-1

²² KKD, 11/45a-2

²³ KKD, 11/48a-2

göze çarpmakla birlikte erkek kölelerin sayısının fazla olduğu gözlenmektedir. Dikkat çeken diğer bir nokta ise etnik köken olarak Rus asıllı köle ve cariyelerin sayısının diğer etnik gruplara nazaran fazla olduğudur. Bu durum, Tatarların Rus ve Polonya topraklarına yaptıkları akınlarla Rusları esir almaları ve bu esirleri Osmanlı ülkesinde satmalarından kaynaklanmaktadır²⁴.

Kırım'da kölelerin çoğu başlangıçta farklı inançlara dâhil olsalar da toplumsal yaşama uyum sağlama sürecinde Müslüman olup yeni bir isim edinmişlerdir. Fakat kendi inançları doğrultusunda isim kullanan kölelerde mevcuttur.

Aşağıdaki tabloda köle ve cariyelerin cinsiyet ve kökenlerine dair bilgiler bulunmaktadır.

Etnik Gruplar	Köle Sayısı	
	Erkek	Kadın
Rus	9	5
Kazak	7	
Macar	1	
Boşnak	1	
Macar	1	
Eflak	4	1

Tablo 1: 67 A 90 11 numaralı deftere göre Kırım'da bulunan kölelerin etnik kökenleri ve sayıları

Kaynağımıza Göre Kırım'da Kölelerin Durumu

²⁴ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağı (1300- 1600), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.137.

Kölelerin Adları	
Erkek	Kadın
İvan	Gülbahar
Dimetre	Gülistan
İstance	Ümmü
İvan	Raziye
Hoşgeldi	Senador
Cantemir	Satayır
Yanoş	Naz
Petre	Gülhandan
Tuhator	Mahnur
Vasil	Eftade
Çura	
Senador	
Simon	
Siyavuş	
Müstecab	

Tablo 2: 67 A 90 11 numaralı deftere göre Kırım'da bulunan kölelerin isimleri

Azat Davaları

İncelenen defterde Kırım'da köle azat şekilleri şöyledir: Herhangi bir karşılık beklemeden sahibi tarafından azat edilmek(itk), kölelerin bir bedel karşılığında hürriyetini satın alması (mükatebe), Efendinin kendi ölümünü kölenin özgürlüğüne şart koşması(tedbîr), ve cu'l yolu ile özgür bırakma çeşitli azat yöntemleri arasında sıralanabilir²⁵. İncelediğimiz sicil kayıtlarında köle azat etmede en çok kullanılan iki usul karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: i'tak ve mukatebedir. İ'tak: efendinin kölesinden hiçbir çıkar beklemezsiniz Allah rızası için kölesini hürriyete kavuşturarak azat etmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla azat edilen köleler azat edilmelerini kanıtlayacak bir belge olan 'itk-name'²⁶ belgesine de sahiptirler. Bu belge onların hürriyetlerinin meşru birer ispatı konumundadır. Defterde geçen sicillerde köle davaları arasında sekiz hükümde i'tak davasına rastlamaktayız. Bunlardan biri olan, Yurt sakinlerinden Nureddin Sultan Hazretlerinin Divan Efendisi Abdu'l-Kerim Efendi Eftade adlı kölenin mahkemeye başvurularak kölenin hiçbir karşılık ödemedi hür olduğunu beyan edip kadıdan itknamesini talep etmesidir²⁷. Kozmopolit bir toplumsal yaşama sahip olan Kırım'da i'tak durumu sadece Müslümanlar arasında geçekleşmemete, gayrimüslimlerin de kölelerini karşılıksız bir şekilde azat ettikleri görülmektedir. Başka bir hükümde Bahçesaray'da Şuba köyünde Toktamar adındaki zimmînin Petra isimli kölesini özgürlüğüne kavuşturduğunu görmekteyiz. Bir düğger hükümde ise Murkate yerleşkesinden Cemal Aga'nın Bay Çore adındaki orta boyly gök gözlü sarı yüzlü Rus asıllı köleyi Allah rızası için i'tak etmesidir²⁸. Cemal Aga, kölesi Bay Çore'nin itknamesinin eksiksiz verilmesini hükümde belirtmiştir.

Kırım'da köle azat etme sadece erkeklere özgü bir olay olmamakla birlikte kadınların da sicillerde köle azat ettiklerine şahit olmaktayız. Melek Sultan, Gülistan ile Mahnur adındaki cariyeleri ile Mahnur'dan

²⁵ Hüseyin Bayarslan "Osmanlı Devleti'nde Köleleştirme ve Azat Yöntemleri", *Ulakbilge*, C.5, S. 10, 05.10.2009, s.448.

²⁶ İtknâme, âzat edilen köle veya cariyenin fiziki özellikleri, dini ve etnik kökeni, azat tarihi ve şartlarını ihtiva eden âzat kağıdı" denen belge., Mehmet Âkif Aydın, Muhammed Hamîdullah *TDV Ansiklopedisi*, s. 242.

²⁷ KKD, 11/69b-3

²⁸ KKD,11/39b-1

doğan Çore'yi hasbete'l- lillah (Allah rızası için) ile azat etmiştir. Hükümler Raziye isimli bir kişinin mükatebe yöntemi ile kölesi olan Kutlu Kadim isimli bir cariyeyi özgürlüğüne kavuşturması konulu bir davayı da içermektedir.

Tahlili yapılan defterde kölelerin çeşitli nedenlerle sahiplerinden kaçtıkları da mahkemeye intikal eden bir durumdur. Bu sahibinden kaçan kölelere abd-ı âbık adı verilmektedir²⁹. İncelediğimiz kadı sicillerinde ise dört hükümde kaçak köle davasına rastlanmaktadır. Efendisinden kaçan kölelerin durumu belirli kriterlere bağlanmıştır.³⁰ Bunlar köle olduklarını kabul edip, sahiplerinin isimlerini ve kaçtıkları yerleri söyleyince «sahibi zuhur edinceye kadar» veya «müddet-i örfiyesi» tamam oluncaya kadar kadı tarafından belirli bir nafaka takdir edilip, yavacıya teslim edilirdi³¹.

Köle sahibi olabilmek için belirli bir gelir seviyesine ihtiyaç duyulacağından Kırım'da yaşayan herkesin köle edinme durumu mevcut değildir. Köle sahibi olanların statü sahibi kişiler olduğunu kullanmış oldukları Bey, Efendi, Hacı, Çelebi, Kethüda gibi unvanlardan anlamaktayız.

Sonuç

Kırım Kadı defterlerine göre hazırlanan bu çalışmada tarihsel kökleri kadim zamanlara inen köleliğin Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti döneminde de devam ettiği tespit edilmiştir. Kırım'ın Anadolu için köle ve esir temini konusunda kilit bir konuma sahip olduğu vurgulanmıştır.

Kırım Yarımadasında toplumsal yapının çeşitli boyutlarını ortaya koyan siciller ışığında yapmış olduğumuz bu değerlendirmede köle ve cariyelerin fiziki özelliklerinin ön planda tutulduğu gözlenmiştir. Deftere yansıyan hükümlerde erkek kölelerin niceliksel olarak fazla olduğu, etnik köken olarak da Rus asıllı kölelerin ve cariyelerin sayısının fazla

²⁹Ümit Ekin, "17. Yüzyıl Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2010, s.33.

³⁰Bilgi için bakınız, Mehmet Ceylan, İslam Hukukunda Kaçan Köle (Abık), *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 4, s. 7, Haziran, 2014.

³¹İzzet Sak, "Konya'da Köleler (16. Yüzyıl Sonu 17. Yüzyıl)", *The Journal Ottaman Studies*, IX, İstanbul 1989, s.193.

olduğu tespit edilmiştir. İncelenen defterde öne çıkan bir diğer husus, İslam anlayışının Allah rızası için köle azat etme geleneğinin devam ettiğidir. Bu bağlamda Müslümanların yanında gayrimüslimlerin de köle azat ettiklerine rastlanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Kırım Kadı Sicilleri: 67 A 90 11

Kitap ve Makaleler

AKBEL, Mustafa, (2017). “Osmanlı Başkentinde Kölelerin durumu ve Azatlar: Galata Örneği (1718-1730)”, *Journal of History and Future*, V.III, I. I.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, (2006). İslam Hukukunda Kölelik- Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul*.

AKKAYA, Mustafa, (2011).” XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar’da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.14,S. 25.

AKYILMAZ, Gül, (2014), “Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanından Sonra kölelik” , *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.1/2.

AYDIN, Mehmet Akif- Hamidullah, Muhammed, (2002). “Köle”, *DİA*; C.XXVI, Ankara.

BAGATUR, (2011). Sibel, “Osmanlı’da Kölelik ” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi.

BAYARSLAN, (2009) Hüseyin, “ Osmanlı Devleti’nde Köleleştirme ve Azat Yöntemleri”, *Ulakbilge*, C.5, S. 10.

CEYLAN, Metin, (2014). “İslam Hukukunda Kaçan Köle (Abık)”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 7.

ÇAKIR, İbrahim Ethem, (2014). “Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler” , *Sofya 1550-1684, Türkiyat Araştırma Dergisi*. S.36.

EKİN, Ümit, (2010). “17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(47) Ankara.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, (1995). “Tarihimizde Kölelik”, *Köleleri Evlat Sayan Medeniyet, Tarih ve Medeniyet*, S.11.

İNALCIK, Halil,(2003). Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağı (1300-1600), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KÖSE, Ensar, (2015). "Kefe Limanı ve Karadeniz Ticareti (18. Yüzyıl)", *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*, 29 Nisan-1 Mayıs, Ordu.

ÖZTÜRK, Yücel, (2000). Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe, 1475-1600. T.C Kültür Bakanlığı, Ankara.

_____ (1995). "XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 97, İstanbul,

_____ (2015). Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

SAK, İzzet, (1989). " Konya'da Köleler (16. Yüzyıl Sonu 17. Yüzyıl)", *The Journal Of Ottoman Studies*, IX, İstanbul.

TURAN, Ahmet Nezihi, (2009). " Bahçesaray Köleleri (17. -18. Yüzyıllar)", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 48.

YAĞCI, Zübeyde Güneş, (2006). "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, VIII. Balkan Kafkas Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi, 8(15).

_____ (2011)" İstanbul Gümrük Defterlerine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606-1607)", *History Studies*, 3(2).

YAĞCI, Zübeyde Güneş, YAŞA, Fırat, (Ed.) (2017). Osmanlı Devleti'nde Kölelik, Ticaret, Esaret, Yaşam, Tezkire Yayınları, İstanbul.

YAŞA, Fırat, (2014)"Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Mali ve Sosyal Boyutları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*,13 (3).